

Monika Kwiecińska-Zdrenka (2022). *Pokolenie (nie)obecne. Uwarunkowania i procesy obywatelskiej aktywności i bierności młodych dorosłych*.

Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, ss. 160.

Tytuł recenzowanej publikacji zachęca do namysłu nad obecnością młodych dorosłych w przestrzeni publicznej. Do odpowiedzi na pytania o poziom, kierunek, formy, sens, motywacje uczestnictwa obywateli w polityce dążą liczne dziedziny nauki; w wielu demokratycznych krajach na całym świecie problematyka ta stanowi zarówno przedmiot naukowych i empirycznych analiz, jak i debat z udziałem polityków i naukowców, artykułów publicystycznych czy wreszcie zwyczajnych, codziennych rozmów o młodzieży. Również w Polsce, na przestrzeni ostatnich lat, jej uczestnictwo w życiu obywatelskim, aspiracje życiowe czy reprezentowane przez nią wartości, przynajmniej kilkakrotnie, stanowiły oś debat publicznych; formy i cele zaangażowania obywatelskiego spotykały się niejednokrotnie z krytyką części opinii publicznej. Do tych wydarzeń poruszających społeczeństwo odnosi się w sposób metodyczny Monika Kwiecińska-Zdrenka w swojej najnowszej publikacji. Jej książkę, chociażby już ze względu na żywotność podjętej problematyki i jej fundamentalne znaczenie dla naszej zbiorowej teraźniejszości i przyszłości, należy uznać za cenny wkład do dyskusji na temat obecności młodych Polaków w przestrzeni publicznej.

Autorka w recenzowanej publikacji zaprezentowała liczne dane statystyczne zarówno z badań własnych (w których brała udział jako członkini zespołów badawczych), jak i z polskich oraz międzynarodowych raportów. Dodatkowo, w interesujący, pobudzający do refleksji sposób komentuje i wyjaśnia ich wyniki, odwołując się m.in. do koncepcji i poglądów uznanych teoretyków, jak: Ulrich Beck, Zygmunt Bauman, Henry Giroux, Andrzej Walicki czy Edmund Wnuk-Lipiński. Autorka dokonuje ponadto próby prognozowania kluczowych, w wielu przypadkach medialnie głośniejszych, zjawisk i tendencji związanych z młodzieżową działalnością na rzecz wspólnoty. W mojej opinii niepodważalnym walorem tej książki jest przede wszystkim całościowa, wszechstronna charakterystyka uczestnictwa młodych w sferze publicznej. Dzięki lekturze recenzowanej publikacji Czytelniczki i Czytelniczki zyskują nie tylko możliwość zastanowienia się m.in. nad tak doniosłymi zagadnieniami, jak deficyt obywatelskości, niski poziom zaangażowa-

nia w instytucjonalną politykę, znikome zaufanie społeczne czy rosnące poparcie dla partii populistycznych, ale mogą również zapoznać się z wielorako diagnozowanymi przyczynami tych społecznych fenomenów, ich przewidywanymi konsekwencjami, a także ewentualnymi działaniami prowadzącymi do zmiany, do naprawy sytuacji. Warto zaznaczyć, że wymienione deficyty stanowią zarazem główne bolączki demokracji liberalnych wielu państw Zachodu.

Książka Moniki Kwiecińskiej-Zdrenki pt. *Pokolenie (nie)obecne. Uwarunkowania i procesy obywatelskiej aktywności i bierności młodych dorosłych* ukazała się drukiem w 2022 roku nakładem Wydawnictwa Naukowego PWN SA; składają się na nią cztery wydzielone części. Pierwsza zapoznaje Czytelnika z poruszaną problematyką i przedstawia źródła analiz, wśród nich unikatowe toruńskie badanie podłużne, zapoczątkowane w roku 1973. Realizacja ich ostatniego etapu przypadła na lata 2016–2017. Druga część zatytułowana *Współczesna agora – obywatelska sfera publiczna: główne ujęcia teoretyczne* obejmuje m.in. prezentację modeli sfery publicznej, wzorów zachowań obywatelskich oraz wyjaśnienia istoty fenomenu populizmu. Autorka odnosi się w niej również do nowych, wyłaniających się aktualnie form aktywności obywatelskiej. Część trzecia dedykowana *Młodym Polakom jako obywatelom* zawiera w przeważającej mierze prezentację wyników badań empirycznych nad uczestnictwem młodych dorosłych w różnych formach (konwencjonalnych i niekonwencjonalnych) aktywności politycznej. Ostatnia, czwarta część: *W poszukiwaniu straconego (uśpionego?) potencjału obywatelskiego zaangażowania* przyjęła formę zakończenia. Całą publikację domyka bibliografia, z oddzielnymi wymienionymi raportami z badań, statystykami publicznymi i bazami danych oraz wykazem tabel oraz rycin.

Książka, jak zaznaczyłem powyżej, porusza wiele kwestii związanych z uczestnictwem młodych dorosłych w sferze publicznej. Odniosę się do kilku wątków, które wydają się szczególnie istotne, bo wzbogacają i systematyzują stan wiedzy o młodzieży, aktywności obywatelskiej młodych dorosłych i skali oraz przejawach ich zaangażowania w sprawy społeczne.

Autorka zwraca uwagę na to, że młodzież dziś stanowi kategorię szczególnie zagrożoną. Być może to właśnie czyhające na nią niebezpieczeństwa, nieporównywalnie inne w swym zasięgu i istocie niż te, których doświadczały poprzednie pokolenia młodych, stanowią o jej specyfice i wyjątkowości. Mimo licznych szans związanych z przynależnością Polski do struktur europejskich, łatwością dostępu do edukacji czy umasowieniem szkolnictwa wyższego, dziś młodzi ludzie narażeni są na ryzyko i negatywne skutki różnych kryzysów w stopniu dalece większym niż inne kategorie wiekowe i wcześniejsze generacje młodych; zdecydowanie częściej zasilają „prekariat” czy populację osób „długotrwale bezrobotnych”. Autorka prezentuje wyniki badań, wedle których w Polsce 15% osób w wieku 18–24 lata i 22% osób w wieku 25–29 lat należy do pokolenia, które wypadło z systemu, czyli

generacji zwanej NEETs (*Not in Employment, Education or Training*). Alarmujący przekaz niosą dane, w których świetle niemal co piąty młody Polak ani się nie uczy, ani nie ma zatrudnienia. Taki stan rzeczy budzi trwogę, bo źle wróży zarówno przyszłości tych młodych ludzi, jak i całego społeczeństwa. Wśród przyczyn trwałego wykluczenia znacznej części młodych dorosłych Kwocińska-Zdrenka wskazuje na neoliberalną politykę, która doprowadziła do społecznych zmian w obrębie zatrudnienia, opieki zdrowotnej, sektora sprawiedliwości i innych. Colin Crouch, angielski socjolog i politolog, na którego powołuje się Autorka, wymienia Polskę wśród państw urzeczywistniających czysty model neoliberalny (s. 38). Sytuacja młodych ludzi zarówno na rynku pracy, jak i w innych obszarach społecznego funkcjonowania, skłania Kwocińską-Zdrenkę do sformułowania prowokującego pytania o to, czy mamy do czynienia z „generacją zagubioną” czy raczej „generacją porzuconą” (s. 44). Dotychczas w każdym razie nie widać zdecydowanych działań ze strony elit rządzących na rzecz inkluzji wcale nie małej populacji młodych, żyjących w zawieszeniu. Jednej z przyczyn „porzucenia młodzieży” upatruje toruńska badaczka w zdominowaniu sfery politycznej przez przedstawicieli starszego pokolenia (określanych jako „żywe trupy”). Są to, jak podkreśla, wyraziciele odrębnego systemu wartości, ludzie „głusi na potrzeby ludzi młodych” (s. 45). Przyłgnęło do nich w mowie potocznej, już chyba na stałe, miano „dziadersów”, odnoszące się zarówno do ich poglądów nieadekwatnych do współczesnych wyzwań i wręcz niedorzecznych w kontekście problemów doskwierających młodej generacji, jak i do przestarzałego, anachronicznego sposobu wyrażania swoich myśli. O tym, czy ktoś zostanie okrzyknięty „dziadersem”, w żaden sposób nie przesądza zresztą metryka urodzenia, świadczą o tym dwudziesto- czy trzydziestoletni reprezentanci klasy politycznej, którzy zapracowali sobie na to określenie.

Kolejnym wątkiem, który przykuł moją uwagę, nie tylko z racji na swoją aktualność, jest zmiana klimatu społecznego i stosunku społeczeństwa do wielu zachodzących we współczesnym świecie zjawisk i procesów. W ostatnich latach prawie cały świat został postawiony w stan największego zagrożenia w związku z pandemią COVID-19. Ten trudny dla jednostek i gospodarki czas utwierdził społeczeństwo w przekonaniu, że przewidywanie przyszłości jest przedsięwzięciem niezwykle trudnym i ryzykownym. Kwocińska-Zdrenka delibruje na temat społecznych konsekwencji pandemii: czy utrwaliła orientacje egoistyczne obywateli i obywateli, czy raczej odwrotnie, wpłynęła na zwiększenie solidarności społecznej? Na tę pierwszą opcję wskazują m.in. próby zorganizowania wcześniejszego niż zaplanowane przez instytucje rządowe szczepienia się młodych czy nieprzestrzeganie przez wielu z nich zasad higieny zbiorowej w miejscach publicznych. Za drugą zaś przemawiają działania pomocowe podejmowane na rzecz wspólnoty, w tym głównie starszych pokoleń (np. akcje związane z dostar-

czaniem seniorom zakupów do domów czy przygotowywaniem posiłków dla personelu medycznego). Konsekwencje gospodarcze czy społeczne, związane m.in. ze zdrowiem psychicznym, stanowią dziś kwestię żywo omawianą przez licznych autorów, wysuwających m.in. tezy o pogarszającym się ogólnym nastroju i poczuciu dobrostanu społeczeństwa (Długosz, 2021). Autorka w swojej książce koncentruje się na politycznych i systemowych następstwach pandemii, które – jak dowodzi – prowadzą do niszczenia demokratycznego porządku prawnego. Widoczne są one m.in. w systematycznym utrudnianiu dostępu do informacji publicznej, upolitycznieniu kryzysu, lekceważeniu i łamaniu przepisów prawa, czego przykład stanowią naruszenie prawa wyborczego oraz odrzucenie zasad kontroli funkcjonowania państwa i jego poszczególnych agend (s. 46–47). Nie tylko zresztą w Polsce mogliśmy obserwować żenujące spektakle wykorzystywania ludzkich tragedii do własnych celów ekonomicznych i politycznych czy ignorowanie zasad życia wspólnotowego; najbardziej chyba efektywną aferą w Europie okazały się imprezy organizowane w szczyście pandemii przez jednego z premierów państw zachodnioeuropejskich, podczas gdy „zwykłych” obywateli obowiązywały wówczas surowe restrykcje nałożone przez rząd tego właśnie przywódcy.

Autorka porusza również kwestię populizmu. Poza teoretyczną refleksją na temat tego fenomenu, prezentacją różnych koncepcji i sposobów jego definiowania, wskazujących na wieloznaczność i nieokreśloność terminu, przytacza międzynarodowe i polskie badania przedstawiające poziom jego akceptacji oraz uwarunkowania sprzyjające popieraniu środowisk populistycznych. Wyjaśnieniu istoty populizmu oraz autorytaryzmu poświęcono na przestrzeni ostatnich lat sporo uwagi. Jakżeby inaczej, skoro w krajach wysoko rozwiniętych politycy uosabiający populizm, odrzucający wartości i zasady demokratyczne coraz częściej sprawują rządy. Przykładowo, w studium nad amerykańską demokracją Steven Levitsky i Daniel Ziblatt (2018, s. 65–68) udokumentowali, że były prezydent Stanów Zjednoczonych Donald Trump spełniał wszelkie przesłanki uprawniające do nazwania stylu sprawowania przez niego władzy – stylem autorytarnym. Charakteryzuje się on odrzuceniem i kwestionowaniem demokratycznych reguł, odmową legitymizacji przeciwników politycznych, tolerancją wobec nawoływania do przemocy, gotowością do ograniczania swobód obywatelskich, w tym wolności mediów. Każdy Czytelnik, we własnym zakresie, może odpowiedzieć sobie na pytanie, w jakim stopniu obecna i poprzednie władze w Polsce spełniały te cztery przesłanki wyróżnione przez amerykańskich autorów.

Kwiecińska-Zdrenka w swoim studium podkreśla, że młodzi Polacy w porównaniu do starszych kategorii wiekowych wyrażają większe niezadowolenie ze sposobu sprawowania władzy i funkcjonowania demokracji w kraju, co może prowadzić do ich otwarcia się na środowiska antydemokratyczne. Z jednej stro-

ny, obserwacja polskiej sceny politycznej, ideowych deklaracji oraz praktyk sprawowania władzy każe sformułować tezę o wyjątkowo zróżnicowanym rozumieniu istoty demokracji; z drugiej, warto pamiętać, że „gdy mówimy o demokracji w Europie odnosimy się jednak do konkretnego jej modelu – modelu zachodniego” (Mouffe, 2020, s. 19). Dodatkowo, Autorka wskazuje, że młodzi częściej niż w poprzednich latach i dekadach uczestniczą w niekonwencjonalnej działalności publicznej, np. w marszach, protestach, składaniu petycji. To z kolei może świadczyć o istotnym przesunięciu akcentów w polityce; prawdziwa polityka rozgrywa się na ulicach, realna zmiana następuje w wyniku działań terenowych, nie zaś politycznych układanek w siedzibach partii czy gmachach instytucji rządowych. Generalny wniosek płynący z odczytania licznych badań nad politycznym uczestnictwem młodych ludzi nie może satysfakcjonować, okazuje się bowiem, że „młodzi dorośli, częściej niż ich rodzice, wykazują polityczną bierność; populacja trwale wyłączonych przekracza 17% wszystkich młodych badanych” (s. 111).

Czytelników zainteresowanych szczegółowymi ustaleniami i wnikliwymi analizami gorąco zachęcam do zapoznania się z publikacją Kwiecińskiej-Zdrenki. Oferuje ona liczne wykresy i tabele, które przedstawiają za pomocą liczb i procentów m.in. poziom zainteresowania polityką i uczestnictwa w konkretnych formach aktywności politycznej, motywacje do podejmowania działań obywatelskich, z uwzględnieniem zmiennych, jak: wykształcenie, status społeczny, płeć czy miejsce zamieszkania. Dodatkowo, dane statystyczne dotyczące młodego pokolenia ukazane są w perspektywie porównawczej do wyników adekwatnych analiz odnoszących się do starszych pokoleń, co pozwala na uchwycenie różnic międzygeneracyjnych. Dla wszystkich zainteresowanych obecnością młodzieży w życiu politycznym tabele te wraz z ich komentarzami stanowią cenny materiał poznawczy; zachęcają do własnych przemyśleń i prób wyjaśniania obecnego stanu rzeczy, w szczególności przyczyn „depolityzacji” znacznej części młodych obywateli. Nadmienię tylko, że poza danymi liczbowymi Autorka prezentuje również typologie m.in. wzorów obywatelskości (s. 114) oraz pięciu orientacji życiowych, tzw. metapostaw (s. 130) wraz z przypisaniem ich do konkretnych grup i środowisk politycznych.

Badania prezentowane przez Kwiecińską-Zdrenkę, choć nie niosą nad wyraz optymistycznego przesłania dotyczącego zaangażowania młodych obywateli i jego kierunku, to jednak, jak stara się w zakończeniu pokazać Autorka, świadczyć mogą o „uśpionym” potencjalnie obywatelskim. Na ten „uśpiony” potencjał wskazywać mogą m.in. odmienne definiowanie aktywności obywatelskiej (angażowanie się w sprawy ważne w trybie od „akcji do akcji”), przekonanie o innych pożądanych formach demokracji (np. kontrdemokracja – koncepcja szerzej opisana przez Autorkę w recenzowanej publikacji), masowe mobilizacje w konkretnych przypadkach (głównie w sytuacjach, gdy indywidualne interesy są zagrożo-

ne, np. tzw. ACTA, Ogólnopolski Strajk Kobiet) czy poszukiwanie reprezentantów politycznych poza głównym nurtem polityki.

Bez wątpienia publikacja *Pokolenie (nie)obecne...* stanowi ważny materiał do dyskusji nad uczestnictwem młodych Polaków w przestrzeni publicznej, jego uwarunkowaniami i formami. Wykorzystanie różnych źródeł analiz pozwala na zapoznanie się z wielowymiarowością uczestnictwa młodych ludzi w życiu politycznym. Niektóre z tych wymiarów, ze względu na objętość recenzji, zostały jedynie zasygnalizowane, inne w ogóle pominięte. Warto podkreślić, że publikacja, dzięki licznym przykładom i odniesieniom do wydarzeń ostatnich lat, nie tylko doskonale oddaje rzeczywistość społeczno-polityczną naszego kraju, ale też klarownie wyjaśnia przyczyny i następstwa zjawisk i procesów, na co dzień wpływających na jakość naszego życia prywatnego i wspólnotowego. Dlatego też narracja Autorki może z pewnością okazać się atrakcyjna także dla Czytelników i Czytelniczek spoza akademickiego świata nauki. Kwiecińska-Zdrenka nie unika trudnych pytań, stawia jedno za drugim, niemniej wystrzega się podpowiadania kuszących, prostych rozwiązań złożonych problemów.

Bibliografia

- Długosz P. (2021). *Trauma pandemii COVID-19 w polskim społeczeństwie*. Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.
- Levitsky S. i Ziblatt D. (2018). *How democracies die. What history reveals about our future*. New York: Penguin Books.
- Mouffe Ch. (2020). *W obronie lewicowego populizmu*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

Błażej Przybylski
Akademia Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
ORCID: 0000-0002-0663-8692